



Felszabadítási teológia

Nancy Cardoso

Birodalmak és vallás

Evangélium, ökumené és prófécia a 21. században

Prófétai teológia

Inkább csak ártatlan tréfának tűnt, amikor Janis Joplin a hatvanas években azt énekelte: „Ó, Istenem, miért nem veszel nekem egy Mercedest?” Ez a kérdés azonban mégis prófétai volt, és eleve elítélte a nyugati kereszténység egyik törekvését, a kielégíthetetlen fogyasztói magatartást. A kereszténység egyes áramlatai manapság mindenestül megszállottjai a piacgazdaság spiritualitásának (lelkiségének). Az imádságok ma hol Mercedest kérnek Istentől, hol így kiáltanak fel: „Ó, Mercedes, vegyél nekem egy istent!”, vagy egyenesen így: „Légy az istenem!” – mintha az anyagi javak élvezhetnének az élet teljességére. Azok az istenségek, amelyek mindennapi kenyerünkért küzdenek, egyrészt abból táplálkoznak, hogy valakik totálisan ellenőrzik az élelmiszerek termelési folyamatát és elosztását, másrészt az élelmiszerek felhasználását is meghatározzák azáltal, hogy gyorsan váltakozó gyorsítéküzemű kínálnak fel: A mezőgazdasági termékek, különösen a gabona, valamint a tej- és hústermékek világpiacát ma húsznál nem több, amerikai és európai székhelyű, nemzetek feletti vállalkozás ellenőrzi: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, ó Monsanto, Cargill, Swift, Anglo, ADM, Nestlé, Danone, Syngenta, Bunge!”¹

A globalizált kapitalizmus *amint a mennyben, úgy a földön is* – oh kifürkészhetetlen metafizikai titok! – megbünteti a szegény országok parasztjait, és örökös adósokként kezeli őket. Ugyanakkor támogatások (szubvenciók), tarifák és szabadkereskedelmi szerződések formájában elengedi a gazdag országok azon adósságait, amelyekre a mezőgazdaságban tettek szert. És nincs senki, aki megszabadítana minket a gonosztól.

Az ENSZ Világkereskedelmi Szervezetének (WTO) hongkongi ülése megmutatta, hogy a mezőgazdasági biznisz USA-beli és európai központjait *nem vitték kísértésbe*, és azok továbbra is a maguk mezőgazdasági, ipari vagy szolgáltatási szektorának érdekeit védik. Korea, India, Brazília és más országok munkásai tudják, hogy a Hongkongban

tárgyaló kormányoknak nem volt törvényes felhatalmazásuk arra, hogy ezt az ő nevükben tegyék meg.

A nemzetek feletti kapitalista cégek még többet akarnak: *az országot, a hatalmat és a dicsőséget* – azáltal, hogy ellenőrzésük alatt tartják a földet, a vizet és a vetőmagot. A munkának már urai, és most az egész világot és annak minden élőlényét ellenőrzni és monetarizálni akarják.

Szenteltessék meg azoknak a szabadalmaknak és technológiáknak a *neve*, amelyek behatolnak az élet legbelsejébe, kikutatják annak lehetőségeit és sebezhetőségeit, és profitot hoznak az orvostudomány, a vegyi, biológiai és génmanipulált termékek révén. Szenteltessék meg azoknak a kampányoknak a *neve*, amelyeket ökológikusnak, szolidárisnak, gyermekbarátnak és a nevelést támogatóknak nyilvánítanak olyan mesterfogásokkal, amelyek megpróbálják elfedni a profit logikájának falánkságát. Hamis „nem-kormányzati szervezet” alapítanak, lelkes etikai szónokokat tartanak, olyan akciókat és közösségi kezdeményezéseket pénzelnek, amelyek nem firtatják a profitot és a mögötte meghúzódó motívumokat.

Eltekintve attól, hogy a háború nincs tekintettel az életre, jól betölti szerepét mint a kedvező erőforrások és a munka, a kibővített és biztosított piacok szavatolója. Ily módon kielégíti a tőke mohó étvágyát, s azt a szenvedélyét, hogy másokat rabszolgává tegyen. A pénz szenvedélyesen szereti a profitot, és nem tűr akadályokat, határokat vagy szabályokat. *Jöjjön el az én országom!* – kiáltja a kapitalizmus. Isteni trónon ül a világ szívében, és Istennek tartja magát. A gőg hatalmába kerítette a szívét, s a tőke azt mondja: „Isten vagyok én! Istenek székén trónolok, a tenger közepén!”... Bölcs vagy, és semmilyen titok sincs rejtve előtted. Bölcsességgel és intelligenciáddal vagyonoikat szereztél, aranyat és ezüstöt halmoztál föl trezorjaidban. Szakértelem a kereskedésben oly nagy, hogy megsokszoroztad vagyonodat, s vagyonod növekedésével arányosan egyre gögösebb lettél. Olyan okosnak tartottad magad, mint amilyen Isten.

Sok üzleted kapcsán megtömted zsebeidet erőszakkal és bűnnel. Szíved szépséggel dicsekszik, és bölcseségedet megrontotta ragyogásod. Nagy igazságtalansággal és tisztességtelen kereskedéssel megszenstelenítetted a szent helyet. (Vö. Ezekiel 28,2-6!)²

Ezekiel prófeciájában elég erő van ahhoz, hogy világosan és közvetlenül kimondja: „Csak ember vagy! Nem vagy Isten!” Manapság ki van még abban a helyzetben, hogy ilyen teológiát és prófeciát alkosson meg? Ki képes elítélni és legyőzni azt, hogy egy társadalmi jelenséget transzcendens jelleggel látnak el, elítélni és legyőzni azt az illúziót, hogy a dolgok, a gazdasági rendszerek természetesen és örök érvényűek? A jelenleg uralkodó gazdasági rendszer a szemünk előtt változik, mégsem tartjuk úgy, hogy az csupán egy történelmi pillanat egyik társadalmi jelensége; ellenkezőleg: a világ és élőlényei, a személyes kapcsolatok és az emberi vívmányok áruvá válnak; a kereskedelem és az üzlet önálló, megkérdőjelezhetetlen létet igényel, megragad minket, kiterjeszti az egyenlőtlenséget és az erőszakot, anélkül hogy tudatában lennénk. A gazdaság és annak kapcsolati módjai uralkodnak az emberiségen, ahelyett hogy fordítva lenne. Ha történelmi jellegű, emberek által csinált műként fognánk fel és ítélnénk meg a gazdasági rendszert, akkor világosabban látnánk, hogy magától értetődően lehetne bírálni, alakítani és legyőzni is.

A mi teológiánk és lelkipásztori tevékenységünk fáradnak és üresnek hat. A gazdasági rendszer meghódította a nyugati vallásosságot, és több-kevesebb nagylelkűséggel ad teret az egyházaknak, amelyek a legegyszerűbb választás lehetősége előtt állnak, ti. hogy szerves alkotórészként beilleszkedjenek a kapitalista rendszerbe, amely minden területet önmagának igényel. Meg is teszik ezt azáltal, hogy a vallási javakat áruként és szolgáltatásként kínálják, mégpedig jólétet ígérő, erőteljes fundamentalista üzenetek vagy marketing jellegű karizmatikus látványosságok formájában.

Ehelyett a nehéz, de szükséges utat kellene választani! Újból meg kell tanulnunk azt mondani: „Nagy igazságtalansággal és tisztességtelen kereskedéssel megszenteltetted a szent helyet!” A világ és élőlényei, a népek és kultúrájuk, a föld, a víz és a vetőmag... minden, ami az életet hordozza, szent! Egyetlen igazságtalanságot eredményező és tisztességtelen kereskedelmet előmozdító gazdasági rendszert sem szabad Isten nevében megáldani, legitimálni vagy eltúrni.

Az evangéliumok, „a törvény és a próféták”, amelyek fontos szerepet játszanak keresztény hagyományunkban, azt követelik tőlünk, hogy az egész lakott földön – ezt jelenti az „ökumené”! – tanúságot tegyünk Istenről. Ez konkrétan azt jelenti, hogy elköteleződünk az igazságért és az igazságosságért vívott küzdelemben.

A ma üzött teológia ellenben steril, mivel megpróbál elrejtőzni a dogmatikai és szentírás-magyarázati általánoságok mögött. Nem vezet rá minket arra, hogy nevükön nevezzük a dolgokat, hogy válasszunk, kifejezzük előszeretűnként, állást foglaljunk, bizonyos dolgokat elvessünk, indulatba jöjjünk, vádoljunk, ellenálljunk.

Az élet: kapcsolatok szövénéye

Mindenek kezdetén Isten elrendezte a világot, elválasztotta az eget, a vizet és a földet. Mindazt, amit teremtett, kapcsolatba hozott egymással: az időt és annak felosztását nappalra és éjszakára; a szárazat és a nedveset; a szárazföld és a levegő állatait; az állati és a növényi életet.

„Növesszen a föld növényeket: fűvet, amely magvakat hoz, gyümölcsfát, amely fajtájának megfelelő gyümölcsöt terem, amelyben magva lesz a földön. És úgy történt” (1Móz 1,11).

És azt mondta Isten: Minden éljen! És minden élt, hasonló volt egymáshoz, és különbözött egymástól, kérdés és felelet egymást követte, és egyidejűleg létezett. Minden él, és minden jó. A Teremtés könyve (1Móz) ismételtlen megvizsgálja az élet érzékeny kapcsolatainak kérdését – az élőlények és a föld, a víz, a tűz által okozott természetes korlátaik kapcsolatát, vagy az ember, a többi élőlény és az éhség közötti kapcsolatot. Az emberi test éhsége megváltoztatja a teremtmények közötti viszonyt. Az emberek az éhség miatt kezdik közelebről szemügyre venni a világot. Kialakítják a munka és a hozzá tartozó technikák különböző formáit. Az éhség a világ sóvár vágyakozása a többre: az életre vágyakozás. Az éhség hozza létre az élőlények kritikus és alkotói kapcsolatát a világ testével. És látta Isten, hogy minden jó.

A teremtés e rendjéből kiindulva a bibliai szöveg ragaszkodik ahhoz, hogy bemutassa a világ teste és vege-

tációja, illetve az emberi test és annak éhsége közötti szükségszerű, de nehéz kapcsolatokat. A Teremtés könyve több éhínségről is beszámol, amelyek Ábrahám, Izsák és Jákob vándorlásainak kezdetén állnak. Az Egyiptomba menetel mindig úgy ábrázolja mint az éhség következményét: „Egyszer éhínség támadt azon a földön. Ekkor lement Ábrám Egyiptomba, hogy ott tartózkodjék, mert súlyos éhínség volt azon a földön” (1Móz 12,10). A következő szakaszban arról tájékoztat a szöveg, hogy „az a föld nem bírta eltartani őket, hogy együtt lakjanak” (1Móz 13,6). Az életben maradás forrásaihoz való korlátozott hozzáférés jelenik meg annak motívumaként, hogy az emberek kis családi csoportokban maradnak együtt, és állatokat tartanak. Az akkori embereket és emlékeiket az élelem bizonytalansága határozta meg. Ez a birodalmak (impériumok) befolyásában gyökerezett, azok ugyanis meghatározott politikai stratégiákat követtek a mezőgazdaságra és a földre vonatkozóan.

Káin és Ábel

Ebben az összefüggésben alapvető jelentőségű a Káinról és Ábelről szóló elbeszélés. A szöveg különböző élet- és munkamódokat, valamint istenkapcsolatokat idéz fel. Ábel juhász volt, Káin a földet művelte. A szöveg ezt az egyetlen adatot adja meg: a földhöz, a munkához és a többi emberhez fűződő kapcsolatok alakításának két módja volt.

Ami az áldozati adományokat illeti, Káin a föld gyümölcseit ajánlja fel áldozatul, Ábel pedig elsőszülött állataiból áldoz fel, s azok kövérjét kínálja Istennek. Isten Ábelben és az ő adományában leli tetszését. Káin és adománya nem tetszik Istennek. Ilyen egyszerű ez. Persze e helyzet különböző magyarázati kísérletei születtek már meg. Miért részesítette előnyben Isten Ábelt és az ő áldozati adományát? Itt, Rio Grande do Sulban a gauchók és gauchák³ úgy értelmeznék az elbeszélést, hogy Isten is gaúcho, és ezért inkább a churrascót⁴ választotta! De talán inkább más értelmezéseket kell keresnünk.

Az én feltételezésem szerint a szöveg az ókor két különböző életmódjára, munka-

szervezésére és kapcsolatfajtájára emlékeztet. Ha Káin a mezőgazdaság képviselője, akkor annak a gazdasági kihasználási rendszernek a részéket kell őt felfogni, amely a *kikényszerített* munkán és dézsmán (adón), és valószínűleg a Kánaán városállamaival alkotott viszonyrendszeren nyugodott, e városállamokat viszont Egyiptom befolyásolta. Ábel azokat a csoportokat képviseli, amelyek társadalmilag-gazdaságilag másképp szerveződtek, és amelyeket nem monopolizáltak a városállamok, illetve azok kényszermunkája és adórendszerében. Ábel, a pásztort a kánaáni népszsereben, a fennsíkokon kell keresni, ahol az emberek ellenállást tanúsítottak, és némi földmégmunkálás, de főképp nomád pásztorkodás révén tudtak életben maradni.

A fontos az, hogy Isten kiválaszt. Isten világossá teszi, hogy ezt az életmódot előnyben részesíti a másikkal szemben. Ez magyarázza meg a konfliktust. Káin nagy haragra gerjedt, és lehorgasztotta a fejét. Isten azonban azt mondta: „Ha jól cselekszel, emelt fővel járhat. De ha nem jól cselekszel, akkor a bűn már ajtó előtt leselkedik, támadásra kész vadállatként⁵. Vajon tudsz-e uralkodni rajta?” (1Móz 4,6-7)

Ha Isten mindkét áldozati adományt elfogadta volna, akkor rejtve maradna az erőszak – a vadállat, amely az egyik adomány mögött leselkedik. De ebben az elbeszélésben Isten megtagadja, hogy törvényesnek ismerje el azt az áldozati adományt, amely erőszakos cselekmény és bűn gyümölcse. Káin lehorgasztott fejjel hagyja el az áldozati szertartást. „Visszautasították!” Nem. Káin nem képes uralkodni az erőszakon, amely hozzátartozik az életmódjához. A szertartás ábrázolása tulajdonképpen azt a célt szolgálja, hogy értékeljük, próbára tegyük és kiválasszuk a munkamódszereket, és világos döntést hozunk!

Káin nem viseli el, hogy isteni igazolás nélkül kell élnie. Elhívja Ábelt, hogy menjen ki vele a mezőre, mert végső soron erről van szó: a földről! Káin megöli Ábelt. A szöveg nem



mond többet. Káin nyilvánvalóan akkor döntött Ábel megöléséről, amikor Isten visszautasította őt. Így tekintve a dolgot, Isten társfelelős lenne! Vagy pedig arról van szó, hogy az Ábel elleni erőszak már része volt Káin áldozati adományának, és ezért nem tett szert Istennek. Káin életmódja és termelési módja magában foglalja Ábel és más csoportok életének tagadását. Ez okból utasította vissza őt Isten.

Az áldozati adományok nem önmagukért kínálkoznak fel. A vallások szerepe a gazdasági csereüzletben nem az, hogy szabályokat és viselkedésmódokat állítsanak fel, hanem abban áll, hogy rögzítsenek bizonyos értékeket, gazdasági értékmérőket, amelyek fenntartják a hierarchiákat és megerősítik a rendszer lényegi irányvonalait. A csere és a felkínálás szertartásának célja, hogy meghatározza az adott kultúrában érvényes értéket. Meg kell találni, mit lehet felkínálni és kicserélni, és melyek azok a dolgok, amelyeket jobb visszatartani és megőrizni. Nem az élőlények és a dolgok tulajdonképpeni értéke segít különbséget tenni a között, amit megőriznek, és a között, amit cserére kínálnak, hanem a társadalmak határozják meg azokat az értékeket és mércéket, amelyekkel a rituális cseréket mérik.

A szöveg akkor említi meg ismét Isten, amikor felteszi a világ szempontjából központi kérdést. „Hol van a testvéred?” A válasz ismert: „Nem tudom! Talán őrzője vagyok én a testvéremnek?” De az Úr így szólt: „Mit tettél? Testvéred kiontott vére felkiált hozzám a földről” (1Móz 4,9.10)! Ez egész hagyományunk egyik legnagyobb kihívást jelentő szövege. Párbeszéd Isten, az erőszakos testvér és az erőszakot szenvedett testvér között: az utóbbi a földre kiontott vére által szól.

Isten felszabadítása

Ez a bibliai szöveg különböző okok folytán mindeddig aludt teológiánkban. Annak az Istennek a radikalitása, akit előszeretettel jellemez, aki kiértékel és kiválaszt, átadta a helyét annak az alkalmazkodó teológiának, amely már nincs abban a helyzetben, hogy nehéz kérdéseket tegyen fel. Ez a teológia olyan közös életet részesít előnyben, amelyet már nem olyan térként fog fel, amelyben megítélik az életet, és értékeket teremtenek. Milyen szomorú ez számunkra! Isten már nem kérdezi meg: Hol van a testvéred? Olyan Isten

prédikálunk, aki a megbocsátás és a kiengesztelődés üzeneteit susogja – és hiányzik a bátorságunk ahhoz a kritikához, amely gondoskodik arról, hogy az erőszakosak lehorgasszák a fejüket, és se emberi, se isteni tulajdonságokat ne igényelhessenek maguknak. Pusztításra kész bestiák ők! Ez az Isten már nincs abban a helyzetben, hogy beszéljen a földdel. Nem érti az ember és más élőlények véérének sóhajtozását, azok vééréit, akiket és amelyeket kiirtanak egy olyan gazdasági modellt kedvéért, amely nem ismer el semmilyen határt és szabályt, de semmilyen ellenállást sem.

A világméretű kereszténység laza szélein néhány kisebbség ragaszkodik egy felszabadító teológiához: Fel kell szabadítani Istent, és fel kell szabadítani a földet is, a nőket és a férfiakat, akiknek emberi mivoltát a kapitalizmus napról napra tagadja. Léteznek olyan nők és férfiak, akik nem szeretnék örökké az észak-amerikai és európai teológiát ismételtetni; ezek a teológiák ugyanis vég nélkül önmagukkal és legkedveltebb teológusaikkal foglalkoznak, illetve azzal, amit azok mondtak és írtak. Széles e világban számos fiatal teológust és teológusnőt hallgatásra int az uralkodó észak-amerikai és európai teológiai modell, amely túl fáradt ahhoz, hogy még evangélium lehessen. Olyan modellt ez, amely jól beleilleszkedik a tudástermelésbe, mégpedig egy olyan gazdaság javára, amely a gyorsan és állandóan fogyasztó társadalmakat részesíti kiváltságokban. Ezek a teológiák már nem akarnak tudni arról az Istenről, aki kérdéseket tesz fel, aki rávezeti a hatalmasokat arra, hogy lehajtsák a fejüket, és aki arra bátorítja a gyengéket, hogy az igazságosság országát hirdessék. Ezek a teológiák már nem érdeklődnek a testvérek és nővérek iránt, mivel olyan nem-kormányzati szervezeteket és ügynökségeket hoztak létre, amelyek jótékonykodnak ugyan, de kritikus kérdéseket nem tesznek fel. A földről az égre kiáltó vér tanulmányok tárgyává változik, olyan eseményé, amelyről a liturgiában esik szó – de ez vér már nem vált ki olyan felháborodást, amely ráveszi az embereket arra, hogy ne tőrjék tovább az erőszakot és egyenlőtlenséget előidéző élet- és termelési módokat.

Sok testvéremmel és nővéremmel együtt megtanultam, hogy ne térjek ki a kritikus kérdések feltevése elől, és

velük együtt megtanultam olyan folyamatokat és kampányokat szervezni, amelyek újból és újból elvezetnek minket annak a gazdasági és életstílusnak a választásához, amely igazságosságra épül – hogy egyenes gerinccel, nyitott szellemmel és nyugodt szívvel mehessünk végig az életen.

A mi szenvedélyünk

„Senki sem szolgálhat két úrnak”, mondta Jézus. Vagy Isten, vagy a Pénz! Vagy az életet választod, vagy a halált! Minden nehéz kérdést magában foglal ez az egy kérdés: Hol van a testvéred? Arra kell hallgatnunk, amit a Lélek az egyházaknak mond, amit a Lélek testvéreink kiontott vére által mond! Arra van szükség, hogy hallgassunk a földre, s megtanuljunk párbeszédet folytatni a tönkretett népek véérével. És meg kell hallanunk, mit mond a Lélek e világ birodalmainak: Nem vagytok istenek! Hajtsátok le a fejeteke! Hogy a vadállatok meglegyenek fékezve! Mercedes-Benz, Volkswagen, Monsanto, Cargill, Swift, Anglo, ADM, Nestlé, Danone, Syngenta, Bunge.

Minket nem az egész világot átfogó, abszolút missziós terv motivál. A mi szenvedélyünk abból ered, amit Jézus evangéliumából tanultunk, és amit hitünk elevevényéből tanultunk, hitünkben, amely képes együtt élni a különbségekkel, és nem fél attól, hogy tönkremegy vagy feloldódik. A mi hitünk ott látja Isten kegyelmének működését, ahol lehetségessé válik egy másik világ, a mi hitünk nem a győztesek ereje és országa. A mi hitünk a szeretet kalandja, amelyben arról van szó, hogy gondoskodunk az életről, a világról és önmagunkról.

„Úgy ajánljuk magunkat mindenben, mint Isten szolgálói: sok türebben, nyomorúságban, szükségben, szorongatásban, verésekben, bebörtönzésben, fáradozásban, virrasztásban, börtölésben, Szentlélekben, képmutatás nélküli szeretetben, az igazság igéjével, Isten erejével, az igazságosság támadó és védekező fegyvereivel, dicsőségben és gyalázatban, rossz hírben és jó hírben, mint ámitók és igazak, mint ismeretlenek és jól ismertek, mint halálra váltak és mégis élők, mint megfenyítettek, de meg nem ölték, mint szomorúak, de mindig örvendezők, mint szegények, de sokakat gazdagítók, mint akiknek nincsen semmijük, de akik mégis minden.” (2Kor 6,4-10)

Forrás: Junge Kirche, 2006/4

¹ Olyan nemzetek feletti vállalatok nevei, amelyek a mezőgazdaságban is befektetnek.

² Ez a fordítás lényegileg Nancy Cardoso héberből történt fordítását követi.

³ Így nevezik magukat Rio Grande do Sul, Brazília legdélibb szövetségi államának lakói, akik korábban jobbra mezőgazdaságból és állattenyésztésből éltek.

⁴ Churrasco – grillezett hús, tipikus étel Dél-Brazíliában.